

KOLAPS A REGENERACE: CESTY CIVILIZACÍ A KULTUR

Minulost, současnost
a budoucnost komplexních společností

Miroslav Bárta, Martin Kovář
a kolektiv autorů

Kolaps a regenerace: cesty civilizací a kultur
Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností

Miroslav Bárta, Martin Kovář a kolektiv

Academia
Praha 2011

6. Pulzování archeologických kultur

Evžen Neustupný

Teorie společenských krizí a kolapsů (a teorie podobné) se často exemplifikují na příkladě „komplexních“ kultur, protože se v nich předpokládají pojmy, které se pro pravěk nepřijímají (státní zřízení a jeho deriváty). V tomto příspěvku se budu zabývat především jevy analogickými krizím a kolapsům ve středoevropském pravěku, a to zejména proto, že mnoho společenských kategorií je tam představeno v jednoduché a dostatečně průhledné formě, která není dotčena státními institucemi.

Archeologie se zabývá hledáním pravidelností (struktur) a událostí minulého lidského světa na základě archeologických pramenů. Tento článek si klade za cíl k tomuto úkolu archeologie přispět hledáním dosud neznámých forem a příčin variability archeologických artefaktů. Jednou z mých hlavních tezí je, že jevy srovnávané s krizemi a kolapsy přicházejí v určitých cyklech a souvisejí se symbolickými a expresivními aspekty artefaktů.

Krise a kolapsy

Základním faktem, na němž teorie kolapsů staví, je „zmizení“ nebo rozpad nějaké kultury a její případné nahrazení kulturou na daleko „nižší“ úrovni. Nechci pochybovat o většině faktů, na nichž jsou takové teorie založeny: například to, že z období mezi Starou a Střední říší v Egyptě nemáme ani pyramidy ani jinou monumentální architekturu, je skutečným faktem. Chci se zamyslet nad vysvětlením takových jevů.

Standardní vysvětlení růstu kultury do výjimečných forem a jejího následného kolapsu se děje jednak v termínech *úspěchu* nebo *pokroku*,

jednak v termínech *úpadku* nebo *regresu*. Vzorem evropského myšlení jsou zde renesanční představy o úpadku římské říše v době stěhování národů, někteří hledají počátky regresu již v době císařské. *Příčiny* úpadku se spatřují ve sféře morální, ekonomické nebo válečné, v přírodních katastrofách (zejména náhlá změna klimatu). *Projevem* úpadku je rozpad centrálních autorit, omezení dálkového obchodu, zmizení nebo omezení některých umění, zejména monumentální architektury; místy je to regionalizace a s ní související lokální ozbrojené konflikty a/nebo rustikalizace. Úpadek může být někdy *necyklický*, jedno-
rázový - například zmizení paleolitického jeskynního umění západní Evropy.

Při vysvětlování těchto jevů je archeologie a historie především *pod tlakem sebe sama*: tak nějak se dějiny *vždy vysvětlovaly*. Mezi jednotlivými badateli mohou být rozdíly ve vysvětlení, někdy podstatné, a také rozdíly v pojímání cykličnosti.

Idea úspěchu nebo pokroku ve společnosti má analogii v *reprodukčním úspěchu* přírodních druhů, na němž je založena teorie přirozeného výběru. Pokrokem ve společnosti se rozumí něco, co vede k *usnadnění a větší bezpečnosti lidského života* a všeobecně ke *kvantitativnímu i kvalitativnímu růstu* lidské společnosti. Regres nebo úpadek, vyvolávající *potencionálně kolaps*, je opakem. Příroda nemá symbolické systémy, takže ty se v případě takového analogického uvažování neberou v potaz ani ve sféře společenské.

Dlouho se věřilo, že pokrok nebo regres lidské artefaktové kultury (která tvoří většinu našeho vnějšího okolí) je obecným jevem a podléhá mu celá kultura. Souviselo to s *racionalistickou domněnkou*, že lidská kultura je určena přírodními a praktickými aspekty lidského bytí, jako je klima, ekonomika, válčení apod. Objev *arbitrárnosti společenských jevů* a rozpoznání jejich obecnosti však naše uvažování převrací.

Teorie *arbitrárnosti*, jejímž moderním zakladatelem je švýcarský lingvista Ferdinand de Saussure, tvrdí, že u *symbolů a znaků* neexistuje formální spojení mezi póly dvojice *označujících a označované*. Mezi artefaktem židle (označované) a slovem židle (označujícím, znakem), není žádná podobnost ani jiný formální vztah. Sekvence zvuků *ž-i-d-l-e* nemá nic společného s věcnou formou artefaktu *židle* kromě toho, že takový artefakt označuje. Znak pro židli je proto arbitrární, v určitém slova smyslu náhodný. To platí nejen pro jazykové znaky a symboly, nýbrž také pro symboly artefaktové.

Moderní archeologie objevuje, že velká část artefaktů - tudíž i velká část lidského světa - má nějaký *symbolický smysl*, jsou to symboly. Týká se to zejména pohřebních památníků, kultu všeobecně, a také umění, zvláště architektury. Formy takových artefaktů jsou do velké míry arbitrární. To ale nejen znamená, že *pyramidy mohou mít*

tvar koule a průměr jednoho metru, ale i to, že mohou v kultuře úplně *chybět*.

Symboly a znaky na artefaktech vytvářejí určitý *jazyk*, takže se po formální stránce vzájemně ovlivňují. Arbitrárnost je omezena tím, že věcně podobné artefakty mají tendenci mít formálně podobné symboly - například „hnízda“ podobných slov, označujících v přirozeném jazyce podobné artefakty. Je zřejmé, že arbitrárnost vztahu označovaného a označujícího tím není dotčena, ale forma některých znaků je závislá na jiných znacích.

Minimální symbolická forma jednoho artefaktu (nebo jeho úplné vymizení) vyvolává minimalizaci symbolické formy nebo vymizení dalších artefaktů. Je pravděpodobné, že v kultuře, kde se minimalizuje arbitrární forma jednoho artefaktu, dojde k minimalizaci nebo vymizení i u artefaktů jiných. Vytvoří se jiný symbolový jazyk. V důsledku toho *kultura „zchudne“*, protože *zaniknou nápadné arbitrární formy* typu pyramid.

Implikace *úpadek zemědělství* → *změna symbolického systému* (například zjednodušení výzdoby nádob) je absurdní, podobně jako implikace opačná; to tvrdím přesto, že archeologové takto často usuzují.

Myslím, že je teď zřejmé, kam směřuji: periodicita ve vývoji lidské kultury, která spočívá ve střídání období rozkvětu a úpadku arbitrárních systémů, může být jednoduše *pulzováním arbitrárních aspektů artefaktové kultury*, nikoliv jevem, který by se dal vysvětlit tzv. pokrokem nebo regrese celých společenských systémů.

Chci zdůraznit, že dosavadní úvahy se týkají symbolických a expresivních aspektů artefaktové kultury. Je zde ovšem také praktická funkce a společenský význam artefaktů, u nichž vztah mezi formou a účelem artefaktu není arbitrární. Zde je místo pro krizové vztahy - často uvádím vyčerpání smíšeného dubového lesa neolitickým zemědělstvím, následovaným v eneolitu zavedením dřevěného oradla a etablováním společenského systému, který jsem kdysi nazval patriarchát (Neustupný 1967). Arbitrární vztahy v lidské kultuře ale zamezují, aby existovaly krize, v nichž „kolapsy“ symbolických systémů vyplývaly z praktických příčin.

Teorie, kterou jsem stručně nastínil, nemá za sebou váhu několika staletí odborné literatury a jejího žurnalistického výkladu, ale přesto věřím, že tvoří dobrou alternativu k tradiční teorii rozkvětu a úpadku (kolapsu) kulturních systémů. V následujících odstavcích budu dokládat, že pulzování arbitrárních kulturních systémů můžeme pozorovat i v *pravěké Evropě*. Střídají se zde období symbolicky *rozvolněných kultur* a kultur symbolicky *striktních* (přísných, také jsem je označil jako „*fundamentalistické*“), které jsou paralelami rozkvětů.

Pulzování pravěkých kultur (model)

Pulzování archeologické kultury v cyklech souvisí s pojmem kontinuity a diskontinuity. Některé diskontinuity v pravěku se dnes ukazují jako zdánlivé (například vztah mezi volutovou a vypíchanou keramikou), avšak i jejich role ve vědě je pozitivní, protože usnadnily rozčlenění pravěku do dílčích period. Dnes jsou ovšem problémem spíše diskontinuity skutečné (Neustupný 2010, 130). Budeme předpokládat, že takovou diskontinuitou začínají právě striktní kultury. Naším úkolem tudíž bude najít v mladším pravěku Čech takové skutečné diskontinuity. Myslím, že archeologie se už blíží stavu, kdy tento úkol může řešit.

Evolucionisté viděli proměny archeologických period a typů jako souvislý proces typologických změn, vymezený jejich vznikem a zánikem. Pokud nedošlo k přírodní katastrofě nebo se kultura neocitla před nějakou překážkou, archeologické periody a typy na sebe navazovaly, aniž by vznikala diskontinuita.

Kulturně historickým archeologům bylo naopak už na konci 19. století zřejmé, že spektrum archeologických kultur není kontinuální v čase ani v prostoru, že mezi kulturami z jednoho období na jednom teritoriu mohou být velké formální rozdíly. Vykládali to tak, že formální odlišnosti vznikají odlišnou etnicitou a migrací – přenesením kultury cizího etnika na určitou vzdálenost.

Situace se vyhroutila po polovině padesátých let minulého století, když se ukázalo, že *pravidlem je v pravěku následnost* archeologických kultur osidlujících tutéž oblast: formální diskontinuita se v důsledku toho stala jevem podmíněným časově. Současně se zaplnila archeologická mapa Evropy a bylo nyní prakticky nemožné odvozovat pravěké kultury migrací z jiných částí kontinentu, jestliže tam buď nebyly, nebo tam tvořily stejnou diskontinuitu jako u nás.

Tento pohled ovšem nutil k principiálně odlišným řešením než doposud; takové řešení nenabídlo žádné paradigma, včetně procesuálního. Stalo se zjevným, že vznik některých kultur nevysvětlíme ani postupnými změnami, ani migrací obyvatelstva a následnými kulturními vlivy, ani adaptací kultury na měnící se podmínky. Počátkem sedmdesátých let jsem v případě kultury se šňůrovou keramikou viděl řešení ve vnitřních hnacích silách kulturního systému, dnešní stanovisko, vyložené v této práci, je podobné – jen používám jinou terminologii. Určitou laboratoří diskontinuity byla vždycky kultura se šňůrovou keramikou. Ačkoliv bylo zjevné, že podobným způsobem vzniká celá řada archeologických kultur (Neustupný 1972, 116), až do nejnovější doby jsem si neuvědomil výraznou cykličnost tohoto procesu.

Základem mé teorie pulzování je rozdělení archeologických kultur na striktní (fundamentalistické) a rozvolněné. *Počátky striktních kultur* následují po sobě s intervalem zhruba 400–800 let. Jejich charakteristikou jsou striktní kulturní pravidla (symbolické a expresivní normy) aplikovaná jako diskontinuity na velkém území, v počáteční fázi zpravidla bez velkých regionálních diferencí. Změny oproti dřívějším kulturám přicházejí *náhle, téměř okamžitě*; obvykle je vůbec obtížné vystopovat jejich genezi. Proto se v rámci kulturně historického paradigmatu tyto striktní kultury vesměs považovaly za doklad rozsáhlých migrací.

To, co se mění se vznikem striktní kultury, jsou arbitrární symbolické a expresivní systémy: pohřební ritus, formy artefaktů (keramiky, zbraní, staveb apod.), prostředky artefaktové paměti, formy sídelní činnosti atd. Nejsem si jist, zda změna postihuje alespoň některé systémy nearbitrární (způsob obživy apod.), nemohu například nalézt přesvědčivou korelaci mezi oradlem a vznikem dvou eneolitických formálních cyklů. Nelze vyloučit, že společně se změnou arbitrárních symbolických systémů nedocházelo někde i k posunům obyvatelstva.

Další vývoj striktní kultury probíhá *formální a prostorovou diferenciací*, někdy se stadii, která mají některé charakteristiky striktnosti (například období oppid v rámci cyklu započatého laténskými kostrovými hroby). Konec kulturního cyklu tvoří obvykle symbolicky rozvolněné skupiny regionálního charakteru, které je někdy vůbec obtížné archeologicky zachytit. To také přispívá k tomu, že striktní kultura následujícího cyklu se zdá být ještě větším kontrastem k předchozím fázím.

Rozvolněné symbolické systémy na zmenšených teritoriích už nemají sílu k dalšímu vývoji: jejich dalším prostorovým omezováním by vznikly systémy nedostatečné velikosti k tomu, aby se udržely. Velikost kulturní skupiny, která je ještě schopna další regionalizace, je velmi individuálním parametrem a je třeba si uvědomit, že podobně rozvolněná situace nastává víceméně současně na velkých územích. „Jazyk symbolů“, který označuje významný segment skutečnosti, se v takové situaci může zdát neadekvátní této omezené skutečnosti. To vytváří tendenci dospět rychle ke změně.

Rychlou změnu celého kulturního systému si lze představit třeba tak, že nejdříve se změni pohřební ritus: začnou se striktně rozlišovat pohřby mužů a žen. Vytvoří se tak nové symbolické označení pojmu *muž*, které se stane jádrem označení dalších pojmů, například mužských picích rituálů. Na tomto základě se vytvoří nové artefakty (například poháry a amfory). Obdobně vzniknou picí soubory žen buď ze souborů starších, nebo jako protiklad souborů mužských. Okrouhlá mohyla se stane výrazem (označením) artefaktové paměti. Takto se

může ve velmi krátké době (řádově desíletí) konstituovat celý symbolický systém nové kultury. Nedojde k tomu jen na některém úzkém teritoriu, nýbrž *najednou v celé velké oblasti*, která dříve pocítovala neadekvátnost svých dílčích symbolických systémů. Spolu se symbolickými systémy se mění i některé exprese.

Vznikající kultura zdaleka nevytváří všechny typy artefaktů sama: je zde velké území a mnoho kulturních skupin, z nichž si může vybírat (po výběru zpravidla typy rychle transformuje). Pracuje tedy nejen s expresí, nýbrž i se zbytky starých symbolických systémů. Tak vzniká dílčí kontinuita, která může dokazovat, že obyvatelstvo se nezměnilo.

Tuto kapitolku je třeba považovat za předběžnou formulaci problému. Její propozice zůstávají na úrovni modelu, který není testován. Následující kapitolka pojednává o cyklech mladšího pravěku v Čechách na konkrétních datech; pokouší se najít některé deskriptory a předběžně formulovat některé struktury, ale nesnaží se je testovat teorií. Z tohoto důvodu zůstává tato teorie ve své počáteční podobě nulové iterace modelu a nemůže generovat nový, lepší deskriptivní systém (srov. Neustupný 2007, 187) a prohlubovat poznávání kontextu.

Cykly mladšího pravěku v Čechách

Základním kritériem pro následující dělení českého pravěku do cyklů je diskontinuita symbolické a expresivní kultury, spojená současně s jejím velkým geografickým rozšířením. Kultura je striktní, tj. její arbitrární normy jsou přísně aplikovány. Počátek cyklu naopak předchází období s rozvolněnými normami, které se uplatňují v poměrně malých regionech.

Budoucí bádání možná odhalí nedostatky ve vyčlenění následujících cyklů a může na ně vrhnout pohled z dalších směrů, které dnes nejsou patrné. Proto má číslování cyklů jen předběžný charakter. Také se zde nezabývám eventuálním rozšířením této teorie vpřed nebo vzad (do mezolitu, paleolitu a středověku).

I. V cyklu 1 je striktní skupinou *kultura s volutovou keramikou* (začátek asi 5500 př. Kr.). Nejstarší fáze, nesená neolitickými kolonisty, je pozoruhodně jednotná prakticky v celé střední Evropě. Předcházející rozvolnění kultury je zde nahrazeno mezolitickými kulturami, aniž by zde byla genetická souvislost. Po několika staletích dochází k regionální diferenciaci: západní skupiny se vyvíjejí směrem ke kultuře Cerný, východní směrem k železovské, zatímco ve středu (Čechy, část Moravy, možná Slezsko) vzniká kultura s vypíchanou keramikou. Ta

se regionalizuje dále a produkuje například česko-moravskou vypíchanou IV. fáze a různé skupiny v Polsku. Rozpad na rozvolněné lokální skupiny, které by předcházely Cyklus 2, není jasný, protože tzv. pozdní vypíchaná (tzv. fáze V) této kultuře nepatří a mnoho projevů tohoto typu je už časně eneolitických.

II. Druhý cyklus tvoří *kultura lengyelská* (začátek asi 4700 př. Kr.). Zdá se, že jeho vznik proběhl mimo území České republiky a lengyelská kultura (ve formě moravské malované) sem přišla plně zformovaná. Ačkoliv zde bylo nepochybně podhoubí symbolicky rozvolněných kultur „vypíchaného“ původu, zdá se, že šlo alespoň částečně o pohyb etnika. Na druhé straně téměř úplné chybění památek současných s mladší moravskou malovanou keramikou v Čechách indikuje rozsáhlé rozvolnění symbolických struktur. Prvním bezpečným projevem striktní lengyelské v Čechách je fáze Střešovice, již časně eneolitická. Pak už následuje silně lokální starší jordanovská a možná další ještě rozvolněnější keramická fáze. Není zcela zřejmé, zda časně eneolitické skupiny, jako je mladší jordanovská, schussenriedská a starší fáze české michelsberské, patří ještě do rozvolněných skupin na konci lengyelského cyklu. Cyklus se zdá být poněkud deformovaný a je zatím obtížné předpokládat, že jeho striktní fáze by vznikly na našem území transformací z cyklu předchozího.

III. Třetím cyklem je *kultura nálevkovitých pohárů* (4200 př. Kr.). Počátkem je tzv. nejstarší fáze kultury nálevkovitých pohárů (A/B), ještě časně eneolitická. Je pozoruhodně jednotná na území od Rakouska až do Švédska. Tato kultura navazuje na rozvolněné fáze více skupin lengyelských, pro nedostatek klasifikovatelných nálezů je však obtížné je specifikovat. Zdá se, že mezi předchůdce patří také nejmladší kultura michelsberská, takže striktní kultura tohoto cyklu zahrnuje prakticky celou střední Evropu. Odtud vychází kolonizace jižní Skandinávie.

Kultura nálevkovitých pohárů (i pozdně michelsberská) pohřbívá v dlouhých předmegalitických mohylách, z nichž se na části území vyvíjí skutečné megalitické hroby. Takové hroby přesahují na západě a severozápadě hranici kultury nálevkovitých pohárů. Podobně, tj. nikoliv obecně, je rozšířen tzv. megalitický soubor (příkopy přerušované četnými přechody, sekeromlaty, eneoliticko-bronzový keramický komplex a dlouhé mohyly - Neustupný 2008, 58). Většina těchto znaků, zejména ale megality, byly dlouho považovány za produkt „atlantické“ Evropy a jejich přítomnost ve střední Evropě popírána.

Kultura nálevkovitých pohárů se během svého vývoje člení do lokálních skupin, postupně stále více regionalizovaných. Ve středním

eneolitu je známa skupina severozápadní (Holandsko a přilehlé části Německa), skupina dánská a švédská, kultura walternienbursko-bern-burská a několik skupin kulovitých amfor. Pro naše území mají význam skupiny badenského původu (chamská, řivnáčská, jevišovická). Kulovité amfory a skupina badenská pronikají ze střední Evropy dále k východu a vytvářejí tam sekundární striktní skupiny.

IV. Čtvrtý cyklus je nejznámější: je to *kultura se šňůrovou keramikou a zvoncovitých pohárů* (2800 př. Kr.). V archeologické literatuře byl dlouho spojován s migrací Indoevropanů z východu a „lučištníků“ ze západu. Obě kultury začínají souborem artefaktů, který má „celoevropské“ rozšíření, a později vytvářejí lokální skupiny. Jsou výrazně fundamentalistické, zejména kultura se šňůrovou keramikou, která se od předchozích skupin středního eneolitu na tomtéž území odlišuje téměř ve všem (okrouhlé mohyly, nezasahování pod úroveň terénu, chybění rezidenčních komponent, odlišné pohřby mužů a žen, keramika).

Kultura zvoncovitých pohárů vzniká ze šňůrové ve střední Evropě a teprve odtud se šíří na západ. Její pozdní skupiny jsou lokalizované a z jedné z nich vzniká kultura únětická, která má na svém počátku větší rozšíření (od východního Německa na západní Slovensko), ale rychle se lokalizuje.

Vývoj tohoto cyklu končí v Čechách silně rozvolněnými skupinami na rozhraní starší a střední doby bronzové. Na základě radiokarbonových dat se dokonce zdá, že zde existuje delší období, z něhož nemáme téměř žádné nálezy.

V. Pátým cyklem jsou *mohylové kultury střední doby bronzové*, lužická a knovízská (1700 př. Kr.). Kultury mohylového rázu (většinou opravdu pod mohylami) se objevují neočekávaně na počátku střední doby bronzové; jejich typologická návaznost na kultury starší doby bronzové je v Čechách neprokazatelná. Ve střední Evropě i v Karpatské kotlině zaujímají velký prostor. Kdysi byly považovány za projev pastevců, kteří přišli do Čech od západu; ukazuje se ovšem, že ani tam nemají kontinuitu s předchozím obdobím.

Mohylové kultury střední doby bronzové celkem plynule přecházejí do mladší doby bronzové (kultura knovízská, milavečská, lužická). Ještě v první polovině 20. století se archeologové domnívali, že prostorově homogenní kulturní jednotu mladší doby bronzové byla způsobena tzv. expanzí lidu lužické kultury na jih. Dnes víme, že je to důsledek předchozí jednoty mohylových kultur.

Již v pozdní době bronzové začaly vznikat teritoriálně omezené lokální skupiny (např. nynická nebo štítarská) a tento vývoj pokračoval v mladší době halštatské, kdy došlo k výraznému rozvolňování,

kteřé pokračovalo až do nejstaršího laténu. Dnes lze argumentovat, že všechny tyto změny byly kontinuální.

VI. Šestý cyklus reprezentuje *kultura laténských kostrových hrobů* (450 př. Kr.). Je to striktní fenomén, který je oproti starším obdobím výraznou diskontinuitou, takže se obecně soudilo na etnickou expanzi „historických“ Keltů. Toto pojetí bylo záhy rozporováno (Neustupný E. a J. 1960), ale tradiční pojetí se udržovalo dlouho.

V mladší době laténské došlo k formaci dalšího vrcholu v podobě kultury oppid se značným teritoriálním rozšířením; o samostatný cyklus se ale pravděpodobně nejedná, protože zde nepozorujeme výraznější diskontinuitu.

V posledním století před Kristem se jasně projevuje symbolické rozvolnění. Oppida jsou opouštěna a nálezů je málo. Dříve se soudilo, že je to důsledek vpádu germánských kmenů, ale nejsou pro to žádné důkazy.

VII. Sedmým cyklem je *kultura doby římské* (od r. 50 př. Kr.). Tento cyklus navazuje na rozvolnění kolem přelomu letopočtu a je zahájen velmi jednotnou kulturou tzv. polabského charakteru. V závislosti na psaných pramenech se vždy uvažovalo výhradně o tom, že jde o odraz migrace germánských kmenů do Čech.

Symbolické rozvolňování a regionalizace je záležitostí doby stěhování národů, zejména 6. století.

VIII. Osmý cyklus tvoří *kultura pražského typu* (550 po Kr.), která při velkém teritoriálním rozšíření vykazuje jasné znaky striktní (fundamentalistické) kulturní skupiny. Je symbolicky velmi rezervovaná, prakticky se omezuje na několik artefaktů (v hrobech typický hrnec, kostěný hřeben, ocílka), v osadách typická čtvercová zemnice s kamennou pecí, hruškovitá zásobnice, opět keramika pražského typu a drobnosti. Některé jevy, zjevně symbolického charakteru, čekají na objasnění (obrovský počet domů v Roztokách). Pražskému typu předchází v 6. století skupiny kultury stěhování národů, které mají výrazně rozvolněný charakter; jejich památky se vyskytují zřídka. Pražský typ se vyvíjí dále do doby hradištní a už v 9. a 10. století dochází k nové fázi regionalizace.

Některé závěry

Je zřejmé, že schéma cyklického vývoje (pulzování symbolických struktur kultury) není v žádném vztahu k tradiční periodizaci pra-

věku prostřednictvím systému tří period (neolit - eneolit - doba bronzová - doba železná). Tento systém byl vytvořen na základě racionalistických představ, že v životě lidí je nejdůležitější materiál, z něhož si lidé vytvářejí svoje nástroje, a jaké technologie při tom používají.

Cyklický vývoj kultur nekoreluje také s interpretací tradiční periodizace prostřednictvím nových pojmů (neolitické zemědělství, oradlo a patriarchát, směnné sítě doby bronzové atd.). Od takových periodizací ovšem nemůžeme očekávat, že budou v souladu se změnami symbolických systémů, které jsou arbitrární.

Už skutečnost, že k pulzování archeologických kultur mladšího pravěku dochází ve víceméně pravidelných intervalech, naznačuje nějakou formální příčinu. Je to vývoj v rámci kulturního systému, který jsem kdysi považoval za vysvětlení vzniku kultury se šňůrovou keramikou.

Příčinou změn je oslabení symbolických systémů v důsledku dlouhé doby, kdy se dokázaly udržet v rovnovážném stavu, a obtížnost další prostorové segmentace. *Mechanismem* změn je vznik jednoho nebo několika málo kulturních rysů, které významně překračují starý systém, a následné rychlé nabalování dalších změn, v nichž se realizuje nový symbolový jazyk.

Pulzování kultury v cyklech představuje jenom část variability lidského světa, ale část významnou. Myslím, že takové diachronní struktury je třeba hledat a vysvětlovat a vyvarovat se paušálních formalismů nebo jednoduchých racionalismů.

V závěru bych chtěl v souvislosti s předchozím odstavcem archeology ubezpečit, že teorie obsažená v tomto článku je pokusem o vysvětlení dynamiky kulturních změn a v žádném případě nemá nahrazovat praktickou periodizaci mladšího pravěku.

Literatura

Neustupný, E.

1967 K počátkům patriarchátu ve střední Evropě - The beginnings of patriarchy in Central Europe, *Rozpravy ČSAV* 77/2. Praha: Československá akademie věd.

1972 Das jüngere Äneolithikum in Mitteleuropa - Mladší eneolit ve střední Evropě. *Musaica. Zborník filozofickej fakulty univerzity Komenského* 12, 91-120.

2007 *Metoda archeologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.

2010 *Teorie archeologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Neustupný E. (ed.)

2008 *Encolít. Archeologie pravěkých Čech 4*. Praha: Archeologický ústav AV ČR.

Neustupný, E.; Neustupný, J.

1960 Nástin pravěkých dějin Československa. *Sborník Národního muzea v Praze, A-Historie 14*, 95-221. Praha: Národní muzeum.